

התיק השחור

יהושע קנז • סיפור קצר – דפי עבודה לבגרות בספרות

יצרה: רוית ראש בן ישי

1. מהדורה למורה: תקציר, תשובות מופת, מחוון, מערכי שיעור
2. דף תלמיד: חלק א׳ הבנה • חלק ב׳ ניתוח • חלק ג׳ כתיבה בנוסח בגרות
3. כרטיס יציאה

מהדורה למורה – התיק השחור

תקציר

אב ובנו מגיעים לפנות ערב למסעדה ומתלבטים אם לשבת בחוץ או בפנים; האב מכריע שיישבו בפנים. הילד אומר שאינו רעב ומבקש רק קולה, וכשהאב מציע חומוס הוא אומר שאינו אוהב חומוס – אבל האב מזמין חומוס לשניהם.

השניים יושבים בשתיקה. הילד מביט בטלוויזיה בעייפות, והאב קורא בעיתונים שלקח משולחן אחר ושותה בירה. הילד כמעט אינו נוגע באוכל, והאב מעיר לו ואז חוזר לעיתון.

אישה צעירה נכנסת ומהנהנת לשלום; הילד מסביר שזו שכנה שמלמדת בבית ספרו. הטלפון של האב מצלצל, והוא יוצא לדבר בחוץ ומבקש מן הילד לשמור על התיק השחור. הילד מתבונן בתיק המלא, תוהה מה יש בו, ומדמיין שמישהו חוטף אותו ונעלם.

האב חוזר, ושוב מקבל שיחה שבה הוא לוחש ברכות שאינו יכול לדבר עכשיו. נכנס ארז, השליח של הסופרמרקט, והילד נזכר שראה אותו פעם שוכב מדמם ליד המספרה, אחרי שהוכה כשניסה למחות על כך שאחד הספרים קרא לו בכינוי מעליב.

האב מציע לילד עוד קולה, והילד נרתע כאילו התעורר מחלום רע. הוא אומר שאינו מרגיש טוב, והאב שואל אם זה בסדר שילך עוד מעט. האב משלם, לוקח את התיק השחור הכבד ויוצא.

הילד יוצא לבדו. בדרך הביתה מסתחרר ראשו, הוא נכנס לחצר של בית סמוך ומקיא, ומנסה לשטוף את פיו ואת בגדיו. בפתח עומדת המורה השכנה, ניגשת, שואלת לשלומו ומניחה יד על עורפו. הוא חש נועם שלא הכיר, הדמעות כמעט פורצות, אבל הוא מתאפק ורץ הביתה.

משמעות הכותרת

גלוי: במישור הגלוי התיק השחור הוא תיק העבודה הכבד והמלא של האב, שעומד על הכיסא מול הילד, ושהאב מבקש מן הילד לשמור עליו כשהוא יוצא לדבר בטלפון.

סמוי: במישור הסמוי התיק מסמל את הסוד ואת המטען הרגשי שבין האב לבן: מה שאיש אינו אומר, האם הנעדרת, החיים האחרים של האב. הוא "גדוש עד להתפקע" – כמו רגשות הילד, שמתפרצים בסוף בהקאה. משאלת הילד שהתיק ייעלם היא משאלה שהמשא הזה ייעלם ושהקשר עם אביו ייפתח.

תשובות מופת

שאלה 1 – הסבירו את משמעות הכותרת "התיק השחור" במישור הגלוי ובמישור הסמוי.

טענה: הכותרת מתארת במישור הגלוי את תיק העבודה של האב, ובמישור הסמוי – את הסוד ואת המטען הרגשי הכבד העומד בין האב לבנו. ביסוס: האב משאיר את התיק על הכיסא מול הילד ומבקש ממנו לשמור

עליו. הילד תוהה "מה יש בתיק השחור הגדוש עד להתפקע?" ומדמיין: "ומה אם ייעלם התיק פתאום?". בסוף האב משלם, לוקח את התיק ועוזב. הסבר: התיק סגור, שחור וכבד, והילד אינו מעז לשאול מה יש בו – בדיוק כמו שאינו מעז לשאול את אביו על מה שקרה במשפחה. המילים "עד להתפקע" מתאימות גם לילד עצמו, שמחזיק בתוכו רגשות עד שהם "מתפקעים" בהקאה. המשאלה שהתיק ייעלם היא משאלה סמויה שהמחיצה תיעלם ושהאב יפנה אליו. העובדה שהאב לוקח את התיק ומשאיר את הילד מראה שעולמו הפרטי חשוב לו יותר. סיכום: התיק השחור הוא חפץ יומיומי שהופך לסמל לנתק ולסוד במשפחה, ולכן הוא ראוי להיות שם הסיפור.

שאלה 2 – אפיינו את דמות האב באמצעות שני מעשים שלו, והסבירו כיצד הם משפיעים על הילד.

טענה: האב מאופיין כאדם אטום רגשית ושתלטן, ומעשיו גורמים לילד להרגיש בלתי נראה ובודד. ביסוס: ראשית, הילד אומר שאינו אוהב חומוס, אך האב מזמין חומוס לשניהם ואף מעיר לו כשאינו אוכל. שנית, האב קורא בעיתונים, יוצא לדבר בטלפון ולוחש ברוך שאינו יכול לדבר עכשיו; וכשהילד אומר שאינו מרגיש טוב, האב שואל אם זה בסדר שילך עוד מעט. הסבר: הזמנת החומוס מראה שהאב אינו מקשיב ומחליט במקום בנו. העיתון והטלפון בונים חומה, והרוך שהוא מפנה אל הטלפון מבליט את הקור כלפי הילד. התגובה לבחילה של הבן – בקשה ללכת במקום דאגה – היא השיא של האטימות. הילד מגיב בשתיקה, בחוסר תיאבון, ולבסוף בהקאה: הגוף מבטא את מה שהוא אינו יכול לומר. סיכום: מעשי האב, הקטנים לכאורה, יוצרים אצל הילד תחושת דחייה עמוקה, והמחיר הוא כאבו השקט של הילד.

שאלה 3 – מה תפקידה של המורה השכנה בסיפור? התייחסו לסיום.

טענה: המורה השכנה היא דמות ניגודית לאב: היא רואה את הילד ונותנת לו את החום שחסר לו, ובכך חושפת את עומק בדידותו. ביסוס: במסעדה היא רק מהנהנת לשלום, והאב אינו מתעניין בה או בילד. בסוף היא עומדת בפתח החצר, ניגשת אל הילד שהקיא, שואלת לשלומו ומניחה יד על עורפו, וכתוב שהדבר "אפף אותו בנועם שלא ידע כמוהו". הסבר: המגע של זרה כמעט – יד על העורף – הוא פשוט, אבל עבור הילד זה דבר שלא הכיר. המילים "שלא ידע כמוהו" מלמדות כמה מעט חום הוא מקבל בבית. היא גם מבינה שלא החומוס גרם להקאה, כלומר רואה את מה שהאב לא ראה. הדמעות שכמעט פורצות מראות שהחסד פותח את הרגשות שהוא הדחיק, אך הוא מתאפק ובורח – הוא לא רגיל להיות חלש מול מישהו. סיכום: המורה השכנה מראה לקוראים מה פירוש לראות ילד באמת, ובכך מדגישה את הכישלון של האב ואת הצורך של הילד בחמלה.

שאלה 4 – הסבירו את הקשר בין זיכרון ארז לבין מצבו של הילד.

טענה: ארז הוא דמות מקבילה לילד: שניהם חלשים שנפגעים, אך ארז מחה בקול, והילד בוחר לשתוק. ביסוס: כשארז נכנס למסעדה, הילד נזכר שראה אותו שוכב מדמם ליד המספרה, אחרי שהוכה כשניסה לתבוע את עלבונו מספר שקרא לו בכינוי מעליב. באותו זמן הילד יושב מול אב שאינו שומע אותו, ומדמיין שמישהו חוטף את התיק – "ומה אם ייעלם התיק פתאום?". הסבר: ארז הוא האדם שהחברה משפילה, וכשהוא מגיב הוא נענש באלימות. הילד לומד מכך שמחאה עלולה להיגמר בכאב, ולכן הוא אינו מוחה על החומוס ואינו אומר לאביו מה הוא מרגיש. אפשר גם לראות בדמיון החטיפה סוג של מחאה שקטה, משאלה שמישהו אחר יעשה את מה שהוא אינו מעז. הפגיעה בארז גלויה – דם; הפגיעה בילד סמויה – והיא יוצאת

בסוף בהקאה. סיכום: זיכרון ארז מאיר את בדידות הילד ואת פחדו לדבר, ומראה שגם פגיעה שקטה היא פגיעה של ממש.

מחוון לשאלת הכתיבה (25 נק׳)

רכיב	נקודות
טענה מרכזית ברורה שעונה בדיוק על השאלה	5
ביסוס: לפחות שתי דוגמאות מדויקות מהיצירה (ציטוט קצר או תיאור רגע)	8
הסבר: קישור כל דוגמה לטענה – למה היא מוכיחה אותה	7
שימוש נכון במושגים ספרותיים (מספר, ניגוד, סמל, אירוניה...)	3
מבנה, לשון וסיכום שחוזר לטענה	2
סה״כ	25

מערך שיעור – 45 דקות

דקות	שלב	מה עושים
0–5	פתיחה: שתיקה	שאלה לכיתה: מתי שתיקה בין שני אנשים נעימה, ומתי היא כואבת?
5–13	שחזור העלילה	שחזור לפי חפצים: קולה, חומוס, עיתון, טלפון, תיק, יד על העורף.
13–25	עבודה בזוגות על האב	איסוף שני מעשים של האב והסבר מה הם מלמדים עליו ואיך הילד מגיב.
25–33	דיון בכותרת	מה יש בתיק? מה הילד מדמיין? מה פירוש "גדוש עד להתפקע"?
33–43	כתיבה	פסקה על המורה השכנה כדמות ניגודית לאב, במבנה טענה – ביסוס – הסבר – סיכום.
43–45	כרטיס יציאה	מילה אחת שמתארת את הילד, ומשפט שמסביר למה.

שיעור כפול – 90 דקות

דקות	שלב	מה עושים
0–10	פתיחה	תמונה דמיונית: שולחן במסעדה ושני כיסאות. מה אפשר לדעת על אנשים מהדרך שבה הם יושבים יחד?
10–25	קריאה מודרכת	קריאה במקראה הכיתתית, עצירות קצרות בכניסה, ביציאה לטלפון, בכניסת ארז ובסיום.

דקות	שלב	מה עושים
25–40	טבלת חפצים וסמלים	בקבוצות: לכל חפץ – מה קורה איתו בסיפור ומה הוא מסמל.
40–52	שתי דמויות מבוגרות	השוואה בין האב למורה השכנה: מעשים, מילים, מגע, ומה הילד מרגיש מול כל אחד.
52–62	ארז כדמות מקבילה	דיון: מה משותף לארז ולילד? מה ההבדל בתגובות שלהם?
62–82	תרגול שאלת בגרות	כתיבת תשובה מלאה על משמעות הכותרת, ובדיקה עצמית לפי המחוון ותשובת המופת.
82–90	סיכום	מה הייתם רוצים שהאב יבין? משפט אחד אליו – שיתוף רשות בלבד.

התאמות

- חנ"מ: לחלק את חלק ג׳ למקטעים, לתת את פתיחי המשפטים, בלי הגבלת זמן; בחלק א׳ – 3 אפשרויות בלבד.
- עולים: להקריא את הסיכום הפשוט, להצמיד את מילון המונחים, לאפשר מילון דו-לשוני.

מפתח לחלק א׳

1. מה אבא מזמין לילד? – חומוס
2. מה אבא עושה במסעדה? – קורא עיתון ומדבר בטלפון
3. על מה הילד שומר? – על התיק השחור
4. מי עוזרת לילד בסוף? – המורה השכנה

דף תלמיד – התיק השחור

שם: _____ **כיתה:** _____ **תאריך:** _____

התיק השחור / יהושע קנז. קוראים את היצירה במקראה הכיתתית.

חלק א' – הבנה

1. מה אבא מזמין לילד?

א) פיצה ב) חומוס ג) גלידה

2. מה אבא עושה במסעדה?

א) משחק עם הילד ב) קורא עיתון ומדבר בטלפון ג) מבשל

3. על מה הילד שומר?

א) על התיק השחור ב) על הטלפון ג) על הכלב

4. מי עוזרת לילד בסוף?

א) אמא ב) המלצרית ג) המורה השכנה

5. תארו במשפט או שניים את הדמות "הילד".

_____

_____

_____

חלק ב' – ניתוח

השלימו את הטבלה: היכן מופיע האמצעי ביצירה, ומה הוא תורם?

אמצעי	היכן ביצירה	מה הוא תורם
סמל		
ניגוד		
אירוניה		
הקבלה		

משמעות הכותרת

מישור גלוי:

מישור סמוי:

חלק ג' – כתיבה בנוסח בגרות

הסבירו את משמעות הכותרת "התיק השחור" במישור הגלוי ובמישור הסמוי.

בונים תשובה

1. טענה – משפט שעונה על השאלה
2. ביסוס – שתי דוגמאות (ציטוט של עד 8 מילים)
3. הסבר – מה כל דוגמה מוכיחה
4. סיכום – חזרה לטענה

פתיחי משפטים: לדעתי, הילד מרגיש... / האב לא שם לב ש... / התיק השחור מסמל... / המורה השכנה שונה מהאב כי...

כרטיס יציאה – התיק השחור

- דבר אחד חדש שלמדתי היום:
- שאלה אחת שעדיין מעסיקה אותי:
- מ-1 עד 5, עד כמה אני מרגיש/ה מוכן/ה לשאלה כזו בבחינה? ___